

τῶν πεδίων. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὸν R. Harré θεωρία τῶν ἐπιπέδων πραγματικότητας ἀλλὰ καὶ τριῶν ἀντίστοιχα ἐπιστημονικῶν μεθοδολογιῶν. Ἐκεῖνο ὅμως πού δίνει ἰδιαίτερη βαρύτητα στὴ θεωρία τοῦ «Ἀναφορικοῦ ρεαλισμοῦ» εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ ἀλήθεια ὀρίζονται ὄχι μόνον μὲ ὄρους γνωσιολογικούς ἀλλὰ καὶ κοινωνικούς. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση ὀρίζεται ὡς ἓνα σῶμα πού ἔχει χαρακτηριστὰ ὀρθολογικό καὶ ὑπερέχει ποιοτικά ἐναντι ὄλων τῶν ἄλλων δραστηριοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, ἐντούτοις δὲν παραβλέπεται τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐπιστημονικὲς ἐννοιες ἐντάσσονται σ' ἓνα διπλό πλαίσιο: *πρακτικῆς καὶ θεωρίας*. Πεποίθησή μας εἶναι ὅτι τὸ βιβλίο αὐτό τοῦ R. Harré ἐντάσσεται στὴν κατηγορία ἐκείνη τῶν βιβλίων πού ἀποτελοῦν σταθμὸ ἀλλὰ καὶ ἀφετηρία γιὰ νέες οὐσιαστικὲς καὶ γόνιμες συζητήσεις σχετικά μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ρεαλισμοῦ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. σχετικά K. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (Hutchinson) 1959, *Conjectures and Refutations* (Routledge and Kegan Paul) 1968, *Realism and the Aim of Science*, Vol. III of the *Postscript to the Logic of Scientific Discovery* (Hutchinson) 1983· I. Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes* (Cambridge Univ. Press), 1978, ed. J. Warrall and G. Currie· H. Putnam, *Mind, Language and Reality* (Cambridge Univ. Press) 1975, «What is 'Realism'?", *Proceedings of the Aristotelian Society*, (1976) σσ. 177-194, *Reason, Truth and History*, (Cambridge) 1981.
2. Βλ. σχετικά T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago Univ. Press) 1970 (2η ἔκδ.)· P. Feyerabend, *Against Method* (New Left Books) 1975.
3. T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, σ. 150.
4. N.R. Hanson, *Patterns of Discovery* (Cambridge Univ. Press) 1965 (1η ἔκδ. 1958).
5. M.B. Hesse, *Models and Analogies in Science* (Sheed and Ward) 1963, *The Structure of Scientific Inference* (Macmillan) 1974.
6. R. Bhaskar, *A Realist Theory of Science* (The Harvester Press) 1978 (1η ἔκδ. 1975), σ. 9.
7. R. Harré, *Theories and Things* (Sheed and Ward) 1961.
8. Ibid. *Causal Powers* (Blackwell) 1977.
9. Ibid. *Principles of Scientific Thinking* (Macmillan) 1970.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΣΦΕΝΔΟΝΗ-MENTZOY
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Charalambos Apostolopoulos, *Phaedo Christianus. Studien zur Verbindung und Abwägung des Verhältnisses zwischen dem platonischen "Phaidon" und dem Dialog Gregors von Nyssa "Über die Seele und die Auferstehung"*. Peter Lang, Frankfurt a.M. - Bern - New York 1986, 416 σ.

Πρόκειται γιὰ τὴν διδακτορικὴν ἐργασία τοῦ κ. Χαράλαμπου Αποστολόπουλου, πού ἐκπονήθηκε κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ καθηγητῆ Michael Theunissen καὶ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης τὸ 1985. Τὸ θέμα τῆς ἐργασίας εἶναι ὁ φιλοσοφικός συσχετισμός τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου *Φαίδων* μὲ τὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (335-394 μ.Χ.): *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ὅπου παρέχεται ἓνας διάλογος τοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου μὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μακρίνη σχετικά μὲ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ὁ δρ Αποστολόπουλος ἐπιγράφει τὸ βιβλίο τοῦ *Phaedo Christianus*. Τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ τίτλου εἶναι διττό: ἀφενὸς υπαινίσσεται ὅτι ὁ πλατωνικός *Φαίδων* ἔχει ἐπανειλημμένα θεωρηθεῖ ὡς ἐμφορούμενος ἀπὸ θεμελιώδη χριστιανικά διδάγματα — θέμα πού ἀπασχολεῖ τὸν

δρ Α. στο πρώτο τμήμα του βιβλίου του —, αφετέρου υποδείχνει τόν κύριο στόχο της εργασίας, το να καταδειχτεί ότι ο Γρηγόριος Νύσσης όχι μόνο επηρεάστηκε από τον αναφερόμενο πλατωνικό διάλογο, αλλά και ο ίδιος επιδίωξε να συγγράψει ένα κείμενο που μπορεί να τιτλοφορηθεί “Phaedo Christianus” — θέμα που απασχολεί τον συγγραφέα στο τρίτο τμήμα του βιβλίου του. Τέλος με τον τίτλο υποδηλώνεται και η βασική «θέση» της όλης έρευνας: «Ο Γρηγόριος Νύσσης έχει επηρεαστεί από τον ‘παγανιστικό’ Νεοπλατωνισμό πολύ πιο έντονα από όσο θέλουν να πιστεύουν όσοι τον ανακηρύσσουν απλά ‘πατέρα της Εκκλησίας’».

Αυτή η αναμφισβήτητη τολμηρή άποψη βασίζεται σε μια πολλαπλή θεμελίωση. Στηρίζεται καταρχήν στην προϋπόθεση ότι το έργο του Γρηγορίου Νύσσης προβάλλει αξιώσεις ενός σθεναρού φιλοσοφικού στοχασμού, ο οποίος έχει βαθιές ρίζες μέσα στην αρχαιοελληνική φιλοσοφική παράδοση. Με μια περιεκτική συνεπόπτευση γεφυρώνονται όχι μόνο τα 700 τόσα χρόνια που χωρίζουν τους δύο συγκρινόμενους διαλόγους· συσχετίζονται επίσης οι Ορφικές και Πυθαγόρειες βάσεις του Πλατωνικού στοχασμού αφενός με τον Πλάτωνα, αφετέρου με τις Νεοπλατωνικές αντιλήψεις περί ψυχής και αθανασίας. Διαβλέπονται επιπρόσθετα οι δεσμοί που συνάπτουν ανά τους αιώνες τη φιλοσοφία με τη θρησκεία όχι μόνο με το νόημα των φιλοσοφικών αξιώσεων κάποιων θεολογικών κειμένων, αλλά και με το νόημα του μεταγενέστερου θρησκευτικού απόηχου κάποιων φιλοσοφικών κειμένων της αρχαίας Ελλάδας. Αυτή η προσέγγιση φιλοσοφικών και θρησκευτικών στοιχείων επιχειρείται στο δεύτερο τμήμα του εδώ παρουσιαζόμενου βιβλίου.

Πέρα από τις όποιες ιστορικές διασυνδέσεις το βιβλίο τοποθετεί στο επίκεντρο θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα: το πρόβλημα του θανάτου, της ψυχής και της πέρα από το θάνατο επιβίωσης. Έτσι π.χ. ο πλατωνικός ορισμός της φιλοσοφίας ως «μελέτη(ς) θανάτου» αντικρύζεται μέσα από ποικίλες οπτικές: η φιλοσοφία ως μύηση και εξάσκηση στο θνήσκειν δεν προϋποθέτει μια πεισιθάνατη παραίτηση, αλλά ένα «διονυσιασμό του πνεύματος» (σελ. 26 κ.ε.)· η φιλοσοφική αντιμετώπιση του θανάτου δεν έγκειται τόσο στη νοητική επεξεργασία ενός αντικειμένου, όσο στην ασίγαστη αγωνία προ του μη όντος (σελ. 154 κ.ε.)· η αυτοκαταργασία μέσω του θανάτου είναι αλληλένδετη με την ερωτική, «διονυσιακή επιθυμία» που τείνει ανοδικά προς τη θέαση θεού (σελ. 321 κ.ε.). Ήδη μέσα από τη γρηγοριανή θεώρηση του θανάτου διαβλέπεται μια πολύπλευρα συγκροτημένη φιλοσοφική ανθρωπολογία (σελ. 109 κ.ε.).

Το βιβλίο του κ. Αποστολόπουλου είναι χρήσιμο σαν βοήθημα για μια αναδρομή σε κορυφαίες αντιμετώπισεις διαιώνιων προβλημάτων, μέσω των οποίων μεγάλες φιλοσοφικές αλλά και θρησκευτικές μορφές του πνεύματος καθίστανται επίκαιρες, απεκδύονται τον παρελθοντικό χαρακτήρα τους και συνδράμουν στη μέριμνα για το μέλλον.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΛΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ